

SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET
Institutionerna för skogsskötsel
och skoglig vegetationsekologi

FLOTTNINGEN I ÖSTERDALÄLVEN

- fram till nittonhundratalet

Anders Bogghed

De älvar som spelade en betydande roll var följande. Ore älv, mynnande i Orsasjön, förde med sig virket från större delen av Orsa socken, Orsa finnmark och en del från Ore socken. Orsasjöns andra större tillflöde var Våmån, vilket var Våmhus sockens viktigaste flottled. Våmån flottades delvis också av Mora och Älvdalens socken. Virket från Oreälven och Våmån drogs över Orsasjön till Siljan. Sjöarna var förbundna med en naturlig förbindelse. Mellan sjöarna mynnar Österdalälven efter sitt lopp genom Idre, Särna, Älvdalen och del av Mora socken. Vattenområdet där de stora virkesmängderna möttes kom att bli ett av flottningens nyckelpunkter, då inga andra lämpliga ställen för skiljeställen och lager fanns uppströms i Österdalälven pg a strömhastigheten. Mora- Norets skiljeställe, se fig 2, anlagt i början av 1890 - talet, delade upp virket till rättmätige ägaren. Virket kunde sedan gå till Siljansågårna eller vidare nedströms.

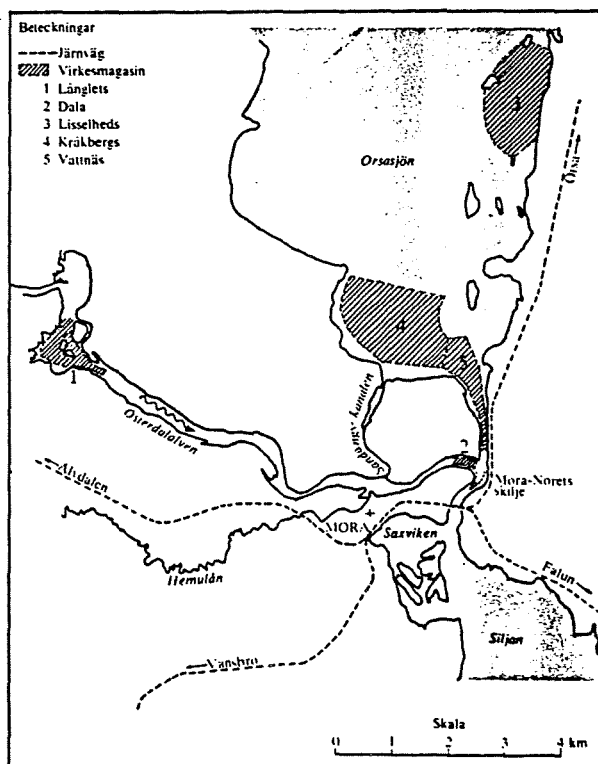

Fig 2. Virkesmagasinen ovan Mora- Noret och skiljet

Österdalälven har två större källälvar, Storån och Sörälven, vilka rinner samman ovanför Idresjön för att sedan övergå i Österdalälven. Flottleden Storån gick ända upp i Dalarnas fjällkedja. Sörälven gick upp till Norska gränsen. Fjätälven mynnar ut i Österdalälven i Särnatrakten. Vid Rot i Älvdalens socken faller Rotälven ut i Österdalälven. Rotälven med dess många biflöden kom att bli en mycket viktig flottled. Ore älvs flottled med sina 14 mils längd vart också ett viktigt biflöde. Österdalälvens längd fr o m Idresjön till dess förening med Västerdalälven i Gagnef är ca. 24 mil, vilket är ungefär lika långt som Västerdalälven.

3. Flottningen före ångsågens tid

Flottningen i Dalälvsområdet i mer ordnad form började under 1600 - talet. Stora mängder gruvvirke till Kopparberget i Falun började behövas då skogstillgångarna i gruvans omgivning hade blivit hårt åtgåna. År 1607 förbjöd Karl IX avverkning av skog inom en mils radie från Falu gruva. Inför en så radikal åtgärd bör det funnits ett godtagbart alternativ utöver lång hästkörning. Med stor sannolikhet kan man anta att alternativet var flottning från skogarna vid och uppströms Runn nämligen Väster- och Österdalälven, vilka flyter samman i Gagnef och står i förbindelse med Runn. Västerdalälven utan större sjöar och med många bivattendrag var, trots de många forsarna den lättaste flottleden, men redan samma år, 1648, som landshövdingen gjorde upp med Västerdalarnas allmoge, tog myndigheterna initiativ till nedflottning av allmogens skatteved också på Österdalälven. Många dalasocknar betalade sin kronoskatt genom ved- och kolleveranser till Falun. Flottarna vågade sig t om på att flotta över Siljan genom vilken Österdalälven rinner. Siljan utgjorde dock ett mycket svårt flottningshinder under 1600-1800 talet, vilket kan vara förklaringen till att Västerdalälven prioriterades framför Österdalälven som flottled.

År 1659 bildades ett vedkompani med Österdalälven som arbetsområde. Arrende området omfattade Älvdalen, Orsa; Ore, Venjan och Sollerön. Vedkompaniet slogs två år senare samman med "Wästerdals-Wede-Compagniet" till ett. Under 1680 - talet gick vedkompaniet i konkurs och virkeshandelsprivilegier, inventarier m m överläts till Stora Kopparbergs Bergslag. Inom de gamla privilegieområdena behärskade sedan Bergslaget direkt virkeshandeln genom sin monopolliknande ställning och därmed Dalälvsflottningen i mer än 150 år.

Linné besökte Särna i juli månad 1734 under sin Dalaresa. Särna ligger långt uppe från älvens mynning (och även från Falun) i nordvästra Dalarna. Han gjorde följande anteckningar strax före framkomsten till Särna.

"Den stora skogen, fast så mycket fördärvad, gör publicum ingen nytta med sina härliga timmerstockar, mastträäd och skeppsvirke, vore possibelt att få honom genom Dalälven ned till havet utan för stor depens, funnes här en lång tid tillräckligt virke"

Även om flottning pågick i Österdalälven redan när Linné färdades i Dalarna hade nog inte flottningen hunnit så högt upp som till Särna socken. Tillgången på skog i olika kvaliteter var uppenbarligen mycket god efter 1700- talsbegreppet. Grovt timmer och mastträäd var mycket eftertraktat.

Fram till omkring 1730 -talet spelade sågverken en underordnad roll för vedförbrukningen inom Dalälvsområdet. Vattensågarna var utrustade med grova, handsmidda blad, vilka gav ruggig sågyta och dåligt utbyte. Bräderna blev grova med dålig måtthållning. Till Sverige kom de första valsade, fina bladen, omkring 1730. I sågverken längs Dalälven sattes först 1762 nya tunna blad in i Domnarvssågen. Försågningen fick dock ingen större omfattning vid Domnarvssågen cirka 4000 stockar om året sågades. I Dalälvsområdet

skulle det dröja ytterligare 100 år innan några exportsågar kom till.

Den äldre Dalälvsflottningen dvs flottningen fram till 1800 - talets mitt hade att svara för långtransporten av ved och virke till Falu gruva och till Domnarvssågen. Skogarna längs Västerdalsälven nedre del och vid dess bivatten blev det uthålliga utnyttjande fångstområdet. Verksamheten på Österdalälven synes ej ha blivit lika varaktig. Ingen av 1700- talets många rese-skildrare har något att berätta om flottningen på denna älv.

Under 1800 - talet inleds Storskiftet inom övre Dalarna. Skiftet skulle fördela mark till enskild ägo. Den oskiftade marken betraktades som kronans egendom. Avverkning till avsalu var inte tillåten utom till Bergslagen samt utan tillstånd. Järnbruken arrenderade skogsområden av kronan vilket gav ensamrätt till virke, bortsett från husbehovsvirke. Genom storskiftet fick byarna sin skog utlagd i tre ytor nämligen hemskog, fäbodskog och utskog. I och med bydelningen var skogen tillgänglig för köp. Detta betydde ofta en vändpunkt i bygdens hela liv. Skogen som tidigare varit nästan värdelös fick nu ett värde då efterfrågan hade ökat och skogen fått ett värde, vid mitten av 1800 - talet. Skogen gav därmed möjlighet till nya inkomstmöjligheter för bönderna. Ivriga virkesköpare lät ofta höra av sig redan innan bydelningen var fastställd. Bydelningen och avvitrningen genomfördes under en lång period i Dalarna med början redan under slutet av 1700 - talet till slutet av 1800 - talet ex.vis Särna socken med Idre kapellag 1894 och Älvdalens socken 1888.

Storskiftet gav succesivt möjlighet till skogsaffärer, men under första delen av 1800 - talet var Bergslagens handelsprivilegier ett hinder för fri skogshandel i de då storskiftade skogarna. På 1840 - talet upphävdes emellertid de gamla kol - och vedprivilegierna, som så länge stått i vägen för andra än Bergslaget och bruken att dra nytta av stora skogsområden. Andra förut-

sättningar för skogsindustrins genombrott kom i snabb följd. Frihandelsidéerna gick segrande fram över Europa. 1849 slopade England tullar och öppnade därmed dörren för import även från Sverige av trävaror, som behövdes för Englands snabbt expanderande industrisamhällen. Ångmaskinen som drivkraft i sågarna frikopplade dessa från vattenkraften och industrilokaliseringen kunde väljas enbart med hänsyn till transportvägar för råvara och färdig produkt. Järnväg mellan Siljansdalen och Gävle började också byggas under 1850 - talet.

I slutet av 1850 - talet anlät Älvkarleby sågverksägare sakkunniga för undersökning för undersökning av flottningmöjligheterna uppåt Dalälven. Älvkarleby såg var en av dåtidens större sågverk längs älven. En av dessa sakkunnig var O. Sundberg från Nora. Under sin resa från Transtrad tog sig Sundberg över skogen till Älvdalen vid Österdalälven. Han såg mycket mogen skog. Däremot var skogen längs Väster - Österdalälven borta till ett avstånd från älven på 1/2 till 3/4 mil. Man måste dock tolka Sundbergs påståenden med viss försiktighet. Bristen kanske avsåg de grövsta sågtimmerdimensionerna. Han ansåg därför att skogen längs de mindre bivattenflödena måste uppsökas för att få fram timmer. Sundberg rekommenderade Österdalälven framför den västra ur flottningsteknisk synvinkel trots svårigheten att få virket över Siljan. En bidragande orsak till att Sundberg rekommenderade Österdalälven var att man dessutom kunde bli ensam köpare av skog och timmer beroende på att Korsnäs och Bergslaget förlagt tyngdpunkten för sin virkesfångst till Västerdalälven. Korsnäsbolaget med Georg de Laval i spetsen inledde 1860 en intensiv aktivitet för att röja undan de värsta hindren för storflottningar från skogarna vid och ovan Siljan. Till den verksamhet anslöt sig Bergslaget, sågverksägare och bruksägare. Strömrrensningarna hade redan under tidigt 1800 - tal påbörjats med militärens hjälp, men då i mycket begränsad omfattning.

4. Efter Ångsågen

Ångsågarna började anläggas i slutet av 1850- talet längs Dalälven. 1859 startade Korsnäsbolaget sin nybyggda ångsåg. Första året sågades 800 stockar per dygn. I landshövdingaberättelsen för åren 1861-1865 anges att det sammantaget sågades 2 650 000 stockar i sågarna vid Hosjö, Korsnäs och Domnarvet.

Före 1860 bedrevs flottningen inom Dalälvsområdet i begränsad omfattning, volymerna var inte så stora. Flottledssystemet var därför inte så utbyggt. Åren 1860 - 1865 skedde en snabb utvidgning av systemet. Dalälven flottades i sin helhet. Flottningen på Österdalälven bedrevs tillfälligt från Fjätälven och Sörälven. Varaktig flottning skedde på Österdalälven från Älvdalen även med tilförsel från Rotälvens nedre del. Under denna tid börjar de omfattande skogsaffärerna. I början köptes större delen som leveransvirke eller kontraktsköp. Senare köptes timmret genom avverkningsrätter. Rätten gällde t ex att få avverka alla träd över en viss dimension i 50 år. Sågverksbolagen och Bolagen började även vid denna tid att köpa upp fastigheter, för att kunna trygga sin råvaruförsörjning.

Siljansflottningen effektiviserades 1861. Georg de Laval från Korsnäsbolaget hade låtit utrusta två spelpråmar. Pråmarna hade handdrivna spel, vilket gjord att flottningskapaciteten inte kunde bli så stor. Redan 1862 tog nästa steg i utvecklingen, då Siljans första propellerbåt "Tomten" togs i drift. Tomten skulle komma att följas av ytterligare ångbåtar innan kapaciteten var tillräcklig, för att kunna täcka det kommande behovet. Sannolikt började sågbolagens flottning i Österdalälven ovan Siljan 1861, under det år pråmarna togs i drift. Flottledrensningen prioriterades i forsarna ovan Siljan under denna tid. Under 1870 - 1880 talet byggdes flottledssystemet ut ytterligare, framstötter gjordes främst i biflödena och i övre delen av Västerdalarna. Flottningen tilltog i de socknar där bydelningen hade blivit klar. Den

sammanlagda flottningen under 1877 uppgick till ca 500 000 stockar från hela Österdalssystemet. Storflottningar på Österdalälven från Särna och Idre skedde först efter år 1894 då bydelningen fastställdes.

Ingen flottning förekom 1895 från Särna-Idre, men påföljande år flottades 70 000 enheter. Verksamheten expandrade därefter snabbt, 1899 flottades 590 000 enheter. En virkesmängd som inte överträffades förrän 1944. Utbyggnaden under 1890 - talet gav Österdalälven den karaktär den i stort bibehöll tills kraftverksepoken tog fart med början 1957, genom byggandet av Trängseldammen.

5. Litteraturförteckning

Hellstrand, G. *Flottningen i Dalälven*. Stiftelsen Dalarnas Museum. Malung 1980

Linné, C. *Ungdomsresor. Iter lapponicum. Iter Dalercarlicum. Iter ad Exteros*. Stockholm 1929.

Linné, C. *Linnés dalaresa 1734*. Svenska Linnésällskapet och Nordiska museet. Stockholm 1953

Svenska Flottledsförbundets årsbok 1-2 (1925-26). Stockholm 1925

Winberg, Isak. *Flottningen i Sverige fram till år 1935*. Svenska Flottledsförbundets årsbok 12 (1938). Stockholm 1938.